

ROSTA

TÓTAGAS ADY KÖRÜL.)

1.

Beszéljünk először másról. Volt egyszer egy spanyol forradalmár, úgy hívták, hogy Ferrer... Nehogy a tények tendenciózus beállításával vádoljanak meg, idézem azt az ékes szavak lángjával megvilágított jellemzést, amit a Révai-Lexikon ad hősünkről. Ime.

„Spanyol forradalmár, kivégezték 1909 okt. 13. Részt vett Villacampa tábornok felkelésében s annak kudarca után Párisba menekült. Itt előbb Ruiz Zorilla volt spanyol köztársasági elnök titkára volt... Barcelonában megalapította modern iskoláját, mellyel a papi iskolákat akarta ellensúlyozni. 1901-ben nyílt meg ez a *forradalmi intézmény*, mely a vallás mellözésével akarta a nevelés problémáját megoldani. F. iskolája emellett a *spanyol anarchisták egyik központja* volt; könyvtárosa, Mateo Morals követte el 1906-ban a spanyol királyi pár ellen borzalmas bombamerényletét s F., mint e merénylet értelmi szerzője, csak nehezen került el a büntetést. 1909 nyarán Barcelonában véres forradalom tört ki, F. a felkelés leverése után elmenekült, de elfogták és mint a *lázadás egyik szitóját*, hadi törvényszék elé állították. Miután számos tanu igazolta a *felkelésben való részességét és anarchikus elvei* csak megerősítették bűnösségének bizonyosságát, halálra ítélték és főbelőtték. *Kivégeztetése egész Európában nagy felháborodást keltett a radikális körökben* s mindenütt voltak F. mellett tüntetések. A konzervatív Maura-kormány meg is bukott az ellene intézett támadások következtében. Nemsokára az új spanyol kormány közzétette a pör aktáit, melyekből kiderült, hogy a haditörvényszék ítélete bebizonyított tényeken alapult“.

Hol vagyon a kritikus vagy „irodalompolitikus“, aki merész ajakát Ferrer dicsőítésének eresztene? *Nemzet* ellen lázadt, mert hisz az anarchizmus nemcsak a kormányformát, hanem magát az államot is robbantja. *Vallás* ellen harcolt, mert a vallásnélküliség iskoláját propagálta. *Erkölcstelen* is volt, mert aki királyba lövi a nyílát, akarom mondani, király ellen szervez gyilkos merényletet, az Káin ivadéka és vét az ötödik parancsolat ellen. Mindhárom momentum olyan bűn, amelyet nemcsak a modern magyar irodalom ellenzői, a konzervatív kritika hívei, hanem minden igaz magyar is megbélyegezne a kottészakadt irodalom egyesülésének békeszerződésében. Megbélyegeznék és kizárnák az irodalom köztársaságából, mert hiszen az olyan irodalom, amely egynek vallja magát a Ferrer államfőlforgató eszméivel, a legszélső ókonzervatív kritika szerint is „parazsat szállítana“ egy bekövetkezendő forradalomhoz.

De a Költőt nem kötik a békepontok. Ő úgy dalol, ahogy a perc isteni ihlete diktálja. Szabolcska Mihálynak, az igaz magyar költőnek, joga volt ezzel a szép verssel siratni meg Ferrer halálát:

*) Folytatás, v. 6. Széphalom 1927: 322

Nagy lelke, — míg élt, — be volt zárva;
 Földi, gyarló porsátorába.
 Most, hogy megölték: most él csak valóban,
 Tűz gyanánt árad el-szét milliókban.
 S mit életében árván, egymagán
 Nem vívhatott volna ki soha tán:
 Eszményei gyűjtani, győzni fognak,
 Zsarnok sortűzek hasztalan ropognak!
 — Vértengeren át, s ezernyi halálon,
 A cél felé így száll át a világon
 Az igazság, az eszme . . .
 Hóhérai segítik győzelemre!

(Válogatott versek, 247.)

Nehogy eszébe jusson valakinek: újólág a régebbi költészeti stílus „becsmérlésével“, „ócsárlásával“ megvádolni e sorok defenzívában harcoló íróját. Én magam mutatom ki, hogy Szabolcska igenis világnézetes író, nem csupán a l'art pour l'art, a „csinosság“ költője, amint némelyek szeretnék elhithetni róla.¹⁾ A Ferrer-ről szóló vers nagy értéknövelője Szabolcska Mihály költészetének. Mutatja, hogy a szelídlelkű poétának lelke mélyén forrongások vannak, amik csak inspirációra várnak, hogy kitörjenek a fölszínre. Ilyen inspiráció a Ferrer agyonfővetésének európai visszhangja, amely a nacionalista és vallásos világnézetű költőt is magával ragadhatja.

2.

De beszéljünk Dózsa Györgyről, a XVI. század nagy lázadójáról, a parasztforradalmárról: akinek utódául Ady Endre önmagát nevezte. Meg is rótták érte, hogy folyton Dózsa Györgyre gondol . . . Ifjú Zula wski Andor, az Aurórákör rendes tagja róttá meg, az a Zula wski Andor, aki tanárát, Horváth Jánost is megróttá, mert „helyet foglalt az Ady-tisztelők táborában.“²⁾ Dózsa trónjától várta a megváltást Ady Endre (*Dózsa György lakomáján*), róla írta azt a tragikus vízióját, amelyben véres képet fest a parasztság elnyomói elé:

Hé, nagyurak: sok rossz, fehér ököl,
 Mi lesz, hogyha Dózsa György kőszá népe
 Rettenetes nagy dühvel özönöl.

(Dózsa György unokája.)

Pedig a Dózsa György miatt üldözött Ady Endre irodalmunk legszentebb hagyományainak nyomdokain járt, midőn a magyarság egyik szimbolikus-tragikus alakját látta az örök Dózsa Györgyben. Szelídebb hangon írt róla, mint a lázító Petőfi, akinek versét iskolai ünnepélyeken szavalják:

¹⁾ V. ö. Budapesti Szemle 1927, 205: 457.

²⁾ *Írás Adyról*, 9. és 107. l.; v. ö. Közégsi László: *Estétikát megtisztulásunk*, 1924: 74–76.

Még kér a nép, most adjatok neki;
 Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép,
 Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad?
 Nem hallottátok Dózsa György hírét?
 Izzó vas trónon őt elégetétek,
 De szellemét a tűz nem égeté meg,
 Mert az maga tűz . . . úgy vigyázzatok:
 Ismét pusztíthat e láng rajtatok!

(A nép nevében.)

Az igaz költő nem is mehet el közömbösen Dózsa György mementója mellett. A liberális-demokrata Eötvös József bárót hatalmas regényre inspirálta Dózsa György kora és alakja: valóban kevés nemzet története nyújt ilyen gazdag élmény-lehetőséget a költőinek. Az igaz költő mindig a szenvedő hős, a mártír pártján áll, még akkor is, ha vár ura: a főrangú lírikus siratja a kunyhó fiát. Az igaz költő visszaborzad a zsarnok Báthory István bosszújától, fölszakad kebléből egy „óh jaj“, mikor az izzó trónt maga elé idézi:

Tűzes koronát is nyomnak a fejére,
 Cigányhóhérok fogókkal tépik,
 Félőrült porók ott nézik végig,
 S húsából, óh jaj, csillapítják éhük.

Az igaz költő lázong, hogy nem hősi halál, hanem csúf máglyahalál lett a paraszt-rebellis „kuruc-király“ végzete. És a véres példából az önnön fiait marcoló, kettészakadt, pártos magyarság tragédiáját érzi ki:

. Rémeket látok.
 Jaj, szegény nemzet, megfog az átok,
 Ten-bűnöd átka, gyűlölet átka,
 Romlás szakad le édes hazánkra,
 Magyarországra.

(Mohács előtt, 1915.)

Ki ez az igaz költő, akit Dózsa György példája és a nemzet bukásának víziója már 1915-ben ilyen gyászos sejtelmekkel nyugtalanított? — —

Vargha Gyulát minden hű magyar szív a mai magyarság egyik legnagyobb értékének tartja. Hihető-e, hogy e strófiákat Vargha Gyula csak kellemes szórakozásul írta? Magyar fájdalomának akart vele kifejezést adni: Dózsa kivégzésének intő példáját a nemzet elé állítani.

A fölszines hazafiság eltaszítja magától Dózsa Györgyöt, de a mély hazafiság — Eötvös, Petőfi, Vargha, Ady — ihletett lelkébe fogadja a XVI. századi paraszt-forradalmárt.

3.

Azt írja a *Budapesti Szemle* (205:467.), — a *Széphalom* programjával polemizálva — hogy Kozma Andor „költészete értékes és komoly céljának tartja

bizonyos politikai és társadalmi irányzat szolgálatát“. Ebben egyetérttek a *B. Sz.*-vel, sőt örülök, hogy *Kozma* Andorról ő jelenti ki ezt előttem és így jogot ad reá nekem is, hogy ezt a tételt néhány idézettel bizonyítsam.

Minő lehetett az a „bizonyos“ politikai és társadalmi irányzat, amit a mileniumi nemzedék kiváló tagja, *Kozma* Andor szolgált, aki valamikor — saját bevallása szerint — a szabadság igaz harcosa volt? Azért a szabadságért harcolt, amit az akkori tósztozó és bankettező „ősz hazaffyak“ — így írta *Kozma* Andor — veszélyesnek tartottak (*Márczius idusa*, 1886). Föl is emelte szavát az elnyomottak érdekében:

A nép nyomorg; — adófillére sincs,
Néhány garas már néki szörnyű kincs.
Tart parlamentet, *katonát, papot*,
S koplal, amíg ez mind, mind jóllakott.
A fiskusért lesz kérges tenyere,
S minden finác csak packázik vele.
Herék hadáért verejtéke hull —
S azok lenézik mondhatatlanul.
Pénzét od' adja, — ez még nem elég,
Ilát vért is ad — lesz *ágyútöltelék*.
Parancs szerint tesz jámborat, vakon;
Ha moccanik, verik szegényt nyakon.
Tud becsülettel, bőven ontni vért
Nagy célokért, mikből kukkot sem ért.
Haza! Szabadság! — néki hang csupán,
S megy a halálba csak a hang után.

(*Egy hang a népért*, 1885.)

Haza, szabadság: „csak hang és semmi értelem“, — mondhatnám *Voinovich* szavait idézve (*B. Sz.* 205 : 473.). De a lázongó költeményt nem azért közlöm, mintha bátor hangja miatt a Baumgarten-jutalomra ajánlanám. Csak *Kozma* Andor költészetének l'art pour l'art-volta, „csinos“-sága ellen akarok vele tiltakozni. Igaz költőnek, még ha a „konzervatív“ kritika magáénak követeli is, szabad lázongani. Szabad *Petőfiről* ezt írnia:

Mikor a szenvedélyed elragadt,
Te akkor is királyvért szomjazál:
„Akasszátok föl a királyokat!“ . . .
Ha téved is, nagy a költő-király . . .

(*Petőfi szobra*, 1882.)

De az igaz költő lantján akár húr a népek testvériségére. a pacifizmusra is:

Mért legyenek a népek milliói
Véres kezekkel egymás gyilkolói?!

Kik pusztulásba hajtják a világot:
A békétől reszkessenek a cárok!

(*Verescsagin*, 1883.)

A „konzervatív“ költő monarchista államban is írhatja *Gambettáról*: „A köztársaságot fölépítette a honszeretet“ (1883). A „konzervatív“ költő már 1886-ban szívének melegével megsejtette az éhes milliók uralmát, azt a „társadalom-átalakulást“, amit a *B. Sz.* szerint (205 : 468.) csupáncsak „Ignotusék társadalom-átalakító irodalmi mozgolódása“ előzött meg:

Halljátok-e, mi zúg a mélyben?
 Mikor elül a szóbeszéd
 A csendes, titkos, néma éjben —
 Halljátok a tömeg neszét?
Még a vihar csak messze-messze,
 Enyhül szava távolba veszve;
 De, bár a távolban dörög,
 Azt mondja már: jövök, jövök!

S miről beszél a nép salakja,
 Kit a nyomor pokolra lök,
 Míg üszköt vet az úri lakra,
 S a felcsapó lángon röhög?
 Egyháznak híven hajt-e térdet,
 Szent-é neki az államérdek,
 Vagy *hitre, fajra, nyelvre néz?* . . .
 „Jobblét!“ — „Kenyér!“ — ez az egész.

Ó, parlamenti hősök, pártok!
 Ó, híres államférfiak!
 S ti mind, akik politizáltok,
 S szavatokra „helyes“ riad;
 Kik *ócska jelszavakra* lestek,
 „Hatalmi egyensúlyt“ kerestek, —
 Nem ti! *A mob, a megvetett,*
Csinál világtörténetet.

Csinálja durva szívvel, ésszel,
 Vérszennyes kézzel s félre vet
 Útjából, mely „*nihil*“-be vész el,
 Ma nagyra vélt kérdéseket.
 A zöld asztalra, mely körül
 Állambölcsek tanácsa ül,
Leccsap millió kérges tenyér:
Csak egy kérdés van: munka és kenyér!

(A kérdés, 1886.)

Kérdezhetném a *B. Sz.* szavaival, hogy ez az „ékes szavak lángjával megvilágított társadalmi átalakítás“ a „csinosság“ esztétikájának melyik fejezetébe tartozik. De inkább emlékeztetek Kozma Andornak arra a mélyen humánus bal-

ladájára, amely — Ady Endre proletárverseit megelőzve — a „magyar szimfóniák“ között egy gyári munkásról szól és amelynek korbácsoló refrénje:

Fűt a János, zúg a gyár.

Mert bizony Kozma Andor lantján a „földönfutó földmunkás“ igaza is megszólal. Szatirájának haragja már a millénium idején azok ellen fordul, akiket — a földéhes parasztsággal szemben — reakciósooknak nevez:

S a legnagyobb urak szerint
Mind a bajoknak mélye:
Szabadság, szabadelvűség,
Reform és több e féle.

Nekik rossz minden, ami új
S jó minden, ami ócska.
Hazát s hitet megmentene
Egy kis — *reakciócska!*

(*Szatirák*, 1898 : 68.)

A valóban „világnézetes“ Kozma Andor már a millénium idején — tízhúsz évvel megelőzve korát — a tele gyomor hazafiságáról írt vezércikkhangú verset:

Kis birtokos — az jól eszik
És potrohot eresztvén,
Káromkodik s elégedett,
Jó honfi, jó keresztyén.

Ebben az ideológiában a költő az elégedetlen földnélküliség pártjára áll:

Az ilyen *nem szeret hazát*
És nem jár szentegyházat,
Hanem, ha meg nem fékezik,
Vagyonra, rendre lázad.

És így esik, hogy épen ott,
Hol sok cipót dagasztanak,
Golyóbis jut, de nem cipó,
A földtelen parasztnak.

Valóban, proletár-szimpatiaival megelőzte korát Kozma Andor, a „gentry“ első kiméretlen ostorozója irodalmunkban, — akiről egy konzervatív irodalmi lexikonunk csak annyit tud, hogy „felvigasztalásában, *érzésvilágban* Arany János hagyományainak továbbéltetője, a legújabb irodalom egyik legkiválóbb *hazafias* és szatirikus költője“. Hazafias volt, talán épen azért, mert üldözte a frázis-hazafiságot (v. ö. *Szatirák* 1898 : 31.) és a „legnagyobb urak“ szociális politikáját:

Ők azt beszélnek: nem baj az,
Ha nem eszik a zsellér,
Csak gyónjon s csókoljon kezét —
S nem kell föld néki, sem bér.

S ha mégis lázong, löni kell,
Van katona, van zsandár!
A nép baja nem nagy dolog —
Im, ellenszere van már.

Az igaz költő mindig a szenvedők pártján áll, még akkor is, ha bankvezér: a betétek ura siratja a betevő falat nélkülözőit.

Ő igen, az igaz költő sokhúrú zongora. Megzendül rajta az eszményi anarchizmus disszonanciája, a parasztlázadó halálkínja és beléje vág a nihilista, világtörténelmet csináló csöcselék ökle, — a „közelmúlt esetek“-ből és a bolsevizmus plakátjairól olyan jól ismert vörös ököl — hogy zúgassa a maga vad melódiáit. Az igaz költő szimfóniájában föl-fölbúg a valláskáromló tagadás és a fájó anti-nacionalizmus merészebb sikongása is, lágyabb melódiák után lázongó fortissimo:³⁾

Gyermekded imában szállva föl az égbe,
Hű vezércsillagként borús éjben égve,
Tört szivekre hullva balzsamként, mely gyógyít —
Mily szép mily magasztos, mily dicső vagy, ó *Hit!*

Millióknak szívét szeretetre készítve,
Börtönt romba döntve, bilincset emésztve,
Egy dalba foglalva, mit sok mill'jó érzett —
Mily szép, mily dicső vagy, *Nemzeti Érzet!*

S mért lobognak máglyák, hadak mért tolongnak,
Mért ég az egész föld, harangok mért kongnak,
A halál mért tombol, mért lesz szörny az ember,
Mért lesz a piros vér s a gyűlölség tenger?

Mért? Mert sérthetetlen sziklatalpon állván
Ura a világnak egy torz, bambó bálvány.
Végnélküli emberáldozat kell néki, —
Neve „*Hit*“. Hazugság! — Csak a neve égi.

És cimboraságban romlással, halállal,
Fönnállott a bálvány századokon által,
S mikor ledől végre s mikor porrá válik,
Az ember helyébe újabb szörnyet állít.

Béke és boldogság ismét odaveszve,
Immár érted ölnék torz *Nemzeti Eszme!*⁴⁾

³⁾ Az aláhúzott részek az eredetiben is alá vannak húzva, sőt nagyobb betűkkel nyomtatva. A költeményt kihagyás nélkül, in extenso közlöm.

⁴⁾ A B. Sz. módszerét követve újra elolvasom — csakugyan az van ott: „nemzeti eszme“!

Most a gyarló ember általad van verve,
Végtelen nyomorba, végtelen keservbe!

Rabod a tömeg még, de a nemesb szellem,
A költő — vétót dörg vad uralmad ellen,
Ihlett ajka jósol: alapod elvásik
S egykor porba hullasz, úgy — mint az a másik!

(*Két bálvány*, 1885.)

Így énekeltek a máglyák 1885-ben, amikor egy madáchi Lucifer a költővates lelkében kirajzolta a Jövőt és amikor még alig hegedtek be azok a sebek, amiket a magyar *nemzeti eszme* az osztrák abszolutizmustól kapott . . . Nem akarok hozzányúlni Kozma Andor szövegéhez, de kénytelen vagyok lapos prózában összefoglalni a *Két bálvány* tartalmát: a költő tiltakozik a vérontó *Hit* és a torz *nemzeti eszme* vad uralma ellen és látja-óhajtja a jövőt, amelyben az emberiség fölszabadul a bálványok átkos igája alól. Ilyen sátáni szépségű versét azóta se merészelt senki magyar ember írni, legkevésbé Ady Endre, az istenes költő és a villámsújtotta „magyar fa“. És mégis Ady Endréről mondják, hogy letért a hit és a nemzeti eszme talapzatáról és mégis Ady híveit tartják bűnösöknek a „konzervatív“ irodalom szélső jobbszárnyán! Nem vonom le a végső konklúziókat . . .

Vallás, haza, erkölcs: nem lehet monopoliuma semmiféle irodalmi irányzatnak. Am a kritikusok osszák föl maguk között a földet, a Költő — Vargha-Szabolcska-Kozma-Ady — szabadon jár be az Ég kapuján . . .

II. Béke Ady körül.

Legyünk végre méltányosak s ne büntessük minmagunkat barbár vagy lázban lévő népekként szüntelenül azzal, hogy érdemes honfiaink fejére rendszerint csak akkor vágyunk fűzni hálakoszorút, mikor többé már nem hevülnek az isteni szikrától s csak akkor, miután éltükön át sokszor legjobb tehetségünk szerint gyötörtük, kínoztuk és végre meggyilkoltuk őket, vagy legalább napjaikat tetemesen megrövidítettük!

Így vettem föl e szavakat Széchenyi *Magyar Pantheon*jából. Ady Endre megbűnhődött a múlttért: legyen most már övé a magyar jövődő.

Ne legyen igaza Szekfű Gyulának, aki ezt írta megkínzott lélekkel a nemzeti félreismertetés mélységéből:⁵⁾

„Ez a nemzet legjobbait szokta erkölcsi összeütközéseknek kitenni, melyekből csak lelkük vagy testük sérelmével, lelki egyensúlyuk elvesztésével, nem egyszer önkezüktől irányított golyó árán kerülhetnek ki. Ez a nemzet legnagyobbjait szokta meggyötörni, hogy sírva keresse őket, mikor már nincsenek. Ebben az országban a hazaáruló nevet minden időben a legjobbak szokták viselni súlyos és nemes, szent kereszt gyanánt erős vállaikon“. Legyen már vége a tragikus költő elleni hajszáának.

Legyen már vége annak is, hogy néhány tiszteletreméltó kritikusunk monopolium gyanánt kezelje a nemzeti hagyományokat és hogy az igazi és termé-

⁵⁾ *Mit vétettem én?* Bp. 1916: 125.

keny konzervativizmus képviselői, homlokukon az Ady-rajongás sárgaoltójával, szégyenkezve legyenek kénytelenek megjelenni az irodalom-bírák előtt . . . Hiszen Ady Endre versei ma már a minisztérium által engedélyezett iskolakönyvekben szerepelnek és a Költő valóban „ifjú szivekben él”. Hiszen a magyar kultusz-miniszter is megmondotta, hogy Ady Endre „igazi tehetség”.⁶⁾ Hiszen maga Négyesy László is Petit de Jullevillenek konciliáns szavait idézi a klasszikus és modern iskola ellentétére: „Les classiques français restent l'école de la jeunesse française; école traditionnelle et libérale où, pendant des siècles encore, elle devra se former à bien penser. Nos fils après nous sortiront de cette école, instruits, formés, cultivés; libres toutefois; libres de penser et de dire autrement, s'ils veulent; mieux, s'ils peuvent”.

Ismerjük el, hogy a művész mindig különleges teremtménye az Úrnak. A ma már „klasszikus” Wagner valamikor legnagyobb forradalmárja volt a művészetnek. Fénelon egyike volt az ancien régime legelső kritizálóinak: ma iskolai olvasmány. Csokonairól a szelídlelkű Szabolcska Mihály írta, hogy „megújhdásunk csodás korszakában apostol volt a megkövezésig” (Válogatott versek, 241.). Ezt a korszakot Négyesy László „szellemi forradalom”-nak nevezi.⁷⁾ Petőfi szabadságmozgalmát Beöthy Zsolt a *forradalom* szóval illette. Csak a huszadik században volna tilos a megújhdás, a szellemi forrongás? Igaza volna a Költőnek, hogy évezredek óta kivégzi megváltóit a Nép?

Pilátus mossa kezét, — és a nép:
 Boldogan hajtja álomra fejét.
 Hogy ma egy ámitóval végezett,
 S büszkén ismétli a „feszítsd meg”-et.
 És áldja buzgón a jó gazokat;
 Az álnokul markukba nevető
 Farizeusokat!

(Szabolcska, Vál. versek, 104.)

Az *Újítás ellenségeihez* nem kisebb költő, mint a „konzervatív” Vörösmártó írta ezeket a gúnysorokat:

Ti, ti az újítás megrögzött ellenzői,
 Ösmerlek; ráncos homlokú tisztos urak!
 Láttalak: agg bundáitokat lehajítva szugolyba,
 Ittatok új bort és ettetek új kenyeret;
 S nem kérétek-e mind egyaránt új s ifjú menyecskét?
 Szégyen! az új hold is fönn vala lakzitonok.

A költő lényege, hogy elégedetlen legyen. Elégedetlen nemcsak önmagával, nemzetével, de az egész emberiséggel is. A költő nemcsak hazáját ostromozza, az Ember néki: sarkányfog-vetemény. Platonnak igaza volt, mikor a költőket kizárta Államából. A költő nem szürke hivatalnok-nyárszolgár. Harcol a rabszolgaság eltörléseért és máglyára lép, de nem élteti a zsarnokot. Lehet országutak rabló-

⁶⁾ 8 órai Ujság 1924. II. 1.

⁷⁾ A mértékes magyar verselés, 1892: 50.

gyilkosa, mint Villon, forradalmi állam élére állhat, mint a nemes Lamartine, életét tékozolhatja, mint Verlaine, bolyonghat számkivetetten, hogy meghaljon egy idegen nemzetért, mint Byron, lehet a Múzsák bohém vándordíákja, mint Csokonai, Petőfi ként haladhat végig az életúton — és ha „klasszikus“ költő, akkor is visszavágyik csöndes falujába az akadémiai hivatalból, akkor sem tudja magát belekényszeríteni az udvari légkör tespedtségébe, mint Goethe-Tasso . . . A Költő próféta is lehet, aki új vallást alapít, vagy — sötét képekkel önmagát marcangolva — a végpusztulás eljövetelén kesereg. A konzervatív álláspontnak csak akkor támadnak prófétái, ha uralomra jut és elnyomóvá lesz a revolúció és a konzervatív világnézet hangoztatása „forradalmi“ állásfoglalást jelent a főnálló renddel szemben. A boldog szerelemköltészet elhalványul a kesergő szerelem hangosabb versei mellett. Hatvanhetes érzelmű líránk nem is lehetett, — torzként hatott a háború elején a „Nem lesz tiéd a *Monarchia*“-stílusú népdal, vagy a Gyóni Géza refrainje: „*Ferenc Ferdinánd* jár a hadak élén“ — de annál nagyobb érzelmi inspirációja él az örök negyvennyolcnak és a kurucságnak . . . A világmegváltó új evangélium főnmaradt, — de hol vannak az írástudók „hagyománymentő“ tiltakozásai, a farizeusok aktái?

Az Élet számára az érzelemskálának csak kis szegmentuma van megengedve. Morál, társadalom, vallás, állam tilalomfákat állítanak a teljesség elé. De aki Költő, a Múzsák exterritoriális képzelet-világában kidönti a tilalomfákat és minden érzést bekalandozhat; így nyújtja az élménytelen, érezni-bátortalan vagy kifejezni-tudatlan nem-költők számára az élet kitáruló teljességét: a skálának azokat a színeit is, amikben talán vér és bűn izzik, amik elütnek a konvencionális élet szürkeségétől.

Pascal írja a szeretet szenvedélyéről szóló opusculumában, hogy az írók csak akkor ábrázolhatják hősiüket, ha maguk is „hősök“. Shakespeareben volt valami az ördögi III. Richardból: ki hibáztatná érte? Aki Shakespearet végigolvassa, annak lelkén keresztülviharzott az érzelmek skálája: a bájos Ofélia fájdalom, a királygyilkos Macbeth zsarnoksága, Lear király örvénye. Ady Endre — a magyar költészet optimizmusára és a maga őstragikus életszemléletére gondolva — joggal mondhatta, hogy sírni sem tudunk, amíg ő nem jött . . .

A Költő az életnek sokhúrú zongorája. Épen azért nem lehet egy hűrt kiszakítani a hangszerből és azt mondani rá: ez az egy „bűnös“ húr az igazi hangja. A Költő játszik a húrokon, de sohasem adja magát „száz százalékgig“ őszintén. A költő élményeket keres, beleéli magát herosztratesi, corioláni szerepekbe is: mindig szerepet játszik. Prózáian mondva: nem kell minden szavát készpénznek venni és nem kell minden nagyotmondásáért, káromkodásáért felelősségre vonni. Petőfi is szerepeket játszott, stilizálta magát, — amint Horváth János megmutatta nagy monografiájában. Ady — a komplikált huszadik századi lélek — még inkább. Ő maga jellemzi magát százarcúnak:

Alakos játék, százsor-zárt titok
Hős, futó bölcse újból és megint
Állok süppedten szókimondó bajban.
Cselek, barlangok, vermek, kárpitok,
Bozótok, lárvák, segítsetek rajtam.

Ki száz alakban százsor volt szabad
S minden arcához öltött más mezet,

Éljen és csaljon titokba-veszetten,
Mert bárki másnál több és gazdagabb,
Mert csak a koldus egy és leplezetlen.

— — — — —
És száz alakkal száz vitába törjön
Lelkem, valóm, e dús alaktan — — —

(A magunk szerelme, 1913: 18.)

Aki megütköznék Ady egy-egy gesztusán, pályája abnormis ívelésén, az képzelje el, hogy egy isteni — vagy ha úgy tetszik: ördögi — színjáték hőseit látja maga előtt. Lehetetlen szimpáthiát nem érezni a tragikus hős iránt, akit egy kegyetlen fátum igazgat az élet színpadán, akinek egy felsőbbrendű inspiráció adja szájába a végzeteljes ígéretet és aki gyötrő alkotások és emésztő lángolások után végül is elbukik: akkor, mikor a peripetia már-már végzetes eszméinek diadalát sejteti. Nincs a szereplők között vesztes, csak ő. Nincs árva más, csak az ő nemzete, akinek hamis prófétája volt. És a vezeklése is olyan, mint a Bánké: fejét a hazai földhöz nyomva görgeti.

*

És a vádlott halálával szűnjön meg a bűnvádi eljárás.

A legszörnyűbb vád: hogy nem volt magyar. Ezt ma már csak a fogyatékos-esztétikai ízlésűek mondják, akik visszadöbbször magyarságának őszinteségétől. Mi lehetett volna, ha nem volt magyar? Oláh, rác, tót, sváb, gubás, bojér, olasz . . . Ma már elintézett kérdés, hogy magyarabb volt, mint akárhányan, neofita-magyarságú támadói közül. Makkai Sándor könyve után már vitatkozni is fölösleges a dologról. De hivatkozhatunk olyan tekintélyre is, mint Zoltvány Irén, — az ő szavait bizonyára elfogadják a szélső konzervatív oldalon — aki így nyilatkozik Ady hazafiságáról: „Költészetének elemzéséből azt is láthatni, hogy *nem volt nemzetközi érzületű, sőt lelke mélyén ragaszkodott a magyarsághoz*”⁵⁾

Azt mondják, hogy hazafiatlan irányban befolyásolta az ifjúságot és a háború idején egyetlen idegszála se remegett meg a magyar sorsért . . . Az igaz, hogy nem írt a sablonná vált lírai készlettel; nem vette elő a Petőfi harsonáit, mint pl. a szelíd Barabás Ábel, aki *harc szonettjeit* írt türelmes íróasztala mellett, idegen frázisokkal. A háború élménye Adynál nem a dobpergés, a trombitaharsogás főlészen sütkérez, hanem mélyebben rejtőzik: a lélek legbelsőbb redőiben, a fájdalom finomabb, halkabb remegéseiben. Ő írta a háború kitérésének: tenhes éjszakáról azt a szinte transcendens megérzésekkel teli *Emlékezést*:

S Isten-várón emlékezem
Egy világot elsülyesztő
Rettenetes éjszakára.

Nem ő volt az egyetlen, aki előre megérezte a mi világunk elsülyedését. Ő írta a *Torony az éjszakában* csodálatos vízióját (1914 július). Ő volt az *Ember az embertelenségben*, akinek szívét puska-tus zúzta:

⁵⁾ *Erotika és irodalom* 1924: 173.

Milyen baj esett a magyarban
S az Isten néha milyen gyenge.

— — — — —
Óh minden gyászok, be értelek,
Óh minden Jövő, be féltelek,
S hogy szánom menekülő fajtám.

(1916 szeptember.)

Ő idézte a négy harctéren vérző nemzetre Ezékiel próféta szavait: „A föld rakva vérnek ítéletivel és a város rakva álnoksággal. Békességet keresnek, de nem léssen. Egy romlás a másikra jő“. Ő írta Tinódi modorában a *Krónikás éneket* (1918), ő siratta meg *Zubolyt*. És az ismeretlen katonát:

Ott feledték a havas síkon,
Ásatlan sírján sohasem nő
Szekíü, Isten-fa, bazsalikom.

Ő reménykedett, leste a „magyar síkok“ fehér falvaiból az „ibolyás“, „nótás“ Tavaszt, — mint a háború sújtottjai valamennyien — a Békét (1917). Ő valotta 1916 máj. 16.-án, keserűségében:

Magam s fajtám jobban szerettem
Száz hazafias vigadozónál.

Higyjék el, akik Ady költészetének magyarságában kételkednek, hogy nagyon-nagyon sokan *voltak*, akik a harctereken Ady-verseket olvastak, akiket bántott az otthoniak Ady-hajszája, aki Ady-versekről írtak hazaküldött lapjaikon, Adyból merítettek magyar kurucságot, magyar levegőt, ihletet a kitartásra, fájdalommal fájdalommal gyógyító gyógyszert. (Előttem fekszik egy harctérről hazakerült, aláhúzgált, megcenzurázott Ady-kötet.) Sok-sok nevet tudnék említeni, hozám nagyon közelállók nevét is: higyjék el a *halottaknak*, akik helyett csak az én gyöngye szavam tanuskodhatik, hogy imádság volt nekik egy-egy Ady-vers:

Uram, háborúból jövök én,
Mindennek vége, vége:
Békíts ki Magaddal s magammal,
Hiszen Te vagy a Béke —

így olvasták és imádság közben érte őket a gránát.

Azt is mondják a kéreg-hazafiság hívei, — Ady szavával: magyarkodók — hogy Ady nem ismeri a magyar táj szépségeit. Ez megint csak stiluskérdés. A iogyatékos esztétikai ízlésűek megint csak sablonos szólalásokat keresnek Adynál. Igaz, hogy nem írta Ady, amit nemrégiben egy öreg és érdemes íüzfapoétánk írt *Velencei szonettjében*, hogy

Mégis csak te vagy szebb énnékem
Jász-Nagy-Kún-Alsó-Röcsöge.

Mert ez gondolatnak szép, de így, ilyen sután és komikusan kifejezve: izlés-telen. Külön tanulmány kellene hozzá, hogy összeállítsam Ady-nak azokat a sorait, amikből a magyar Föld szeretete szól, rejtett, szimbólikus szépségei víziókká magasztosulva tárulnak föl: Kisvárosok őszi vasárnapdélutánjai, amikor ködben harangoznak a törnyok, a pocsolyás Ér, a méia lanka, az ős dicsőségű Kraszna-árok, a hepehupás, vén Szilágy, a reszkető, bérces Erdély, a titkos, nagy kőház, az elsülyedt utak, őszi csöndes éjeken a zengő Avar-domb és száz lépésre a tenetű . . . Még Párist is Bakony-nak nézi. Kellenek-e szebb, zengőbb szavak? Csak a színek, a vonalak újak az ő magyar tájképein, de — látni kell a színeket, a vonalakat.

Sokat járt Párisba Ady, a Riviérára . . . Talán épen azok hibáztatják érte, akik tegnap érkeztek Svájc-ból, vagy holnap indulnak a szicíliai primavera nap-sugarai alá.

*

Azt szokták mondni: Ady hozta el hozzánk a nyugati dekadenciát, a párisi fertő bűneit. „Bűnös Páris”: ez a félművelt jelszó annyira elterjedt, hogy manapság szinte rossz magyar ember számba megy, ha valaki Párisról dicsérőleg nyilatkozik vagy Párisban jól érzi magát. Valami öntudatlan keletiség üli meg nálunk a lelkeket. Mintha az örök „paganizmus” tiltakoznék az örök urbanizmus ellen. *Ex occidente Nox* — mondja a germán-turáni „öserő” egynémely nagyhangú szónoka . . . Politikát viszünk a művészeti értékelésbe is: a trianoni gyűlöletet átviszjük a francia kulturára is és a német-magyar bajtársi szövetséget a költészet világában is kötelezőnek érezzük. Képzelnék el, hogy Ady Endre salzburgi csap-székekben iddoggál vala, bécsi „heurige”-vel öntözi bordalait, Münchenben issza mértékből, de mértéktelenül a sört — az „erkölcsös mámor” kedélyes italát — Schwabing művésztanyáin farsangol, Heidelbergben szövi léha-szentimentális szerelmét és Nagy-Berlinben éli az amerikanizmus gyökértelen életét: a neofita-magyarok milyen megbocsátó mosolygással nézték volna a múzsafi pajkosságait. De Páris — az bűn és magyartalanság. A bolsevista-nemzetközi és aberrációkban bővelkedő Berlin, a képmutató, vásári London nem az.

De maradjunk a dekadenciánál, amit az „utánzó” Ady állítólag Baudelaire-től és Verlaine-től tanult. Ez a két író régen lezárt aktája a francia irodalomtörténetnek. Semmi harag nincs ellenük a „hivatalos” kritika részéről. A konzervatív akadémikus Lanson ezt összegezi a dekadens-szimbolista mozgalomról: „le mouvement était sérieux et fécond, et la révolution tumultueuse enveloppait une très raisonnable évolution”.

Az is furcsa, hogy Baudelaire és Verlaine úgy szerepelnek a félműveltek köztudatában, mint veszedelmes „moderne”. A parnassien Baudelaire (1821—1867) Petőfi kortársa volt, verskötete, a *Fleurs du mal* (1857), a *Dalás idők* korából való. Verlaine (1844—1896) a hetvenes-nyolcvanas évek szenzációja volt: első kötete a kiegyezés előtt jelent meg (1866). A Gyulai Pál szerkesztése alatt még modern *Budapesti Szemle* volt az első magyar folyóirat, amely 1898-ban (96 : 278) sietett bevezetni Verlaine azóta kiátkozott költészetét irodalmunkba. A fordítás munkáját pedig nem kisebb költő, mint Kozma Andor végezte, *Verlaine Pál költeményeiből* címmel . . . Megemlíthetjük még azt is, hogy G. A. Tournoux *Verlaine-bibliográfiáját* (Páris, 1912) Rákosi Jenőnek ajánlotta.

*

Hogy mennyire magyar érzésű és ízlésű volt Ady Endre, azt legjobban egy szembesítés döntheti el.

Az ókonzervatív álláspont — Ady magyartalanságát illetőleg — amennyire nem-igaz, annyira nem-új. Már a millénium idején magyartalannak bélyegezte az új nemzedék irodalmát a régebbi generáció: „abban a hitben, hogy ők a szabadalmazott magyar írók, ők a kizárólagosan nemzeti színű magyarok, mert csak az van magyarul, amit ők írnak, a többi kozmopolitául van . . .”⁹⁾ Akkor is „a magyar irodalom elzüllesztés” emlegették a „fiatalokkal” szemben. „Nincs ki utat mutasson, irányt megszabjon háladni vágyó embereinknek, azok *idegenben tévelyegnek*; francia, angol, német és a jó ég tudja még milyen szellemet akarnak behozni irodalmunkba . . .”¹⁰⁾

Kik voltak ezek a fiatalok, akiket az akkori ókonzervatívok kozmopolitának, idegen szelleműnek akartak bélyegezni? Az egyik Pekár Gyula volt, aki ma a Petőfi-Társaság elnöke és akit igazán komikus volna magyartalansággal megvádolni. Pedig róla írta a *Budapesti Szemle* 1898-ban (98 : 302.), hogy „meglepő példáját mutatja a szellemi kozmopolitáságnak”. Pekár Gyulának *Hatalom* című regényéről írta akkoriban Bartha József,¹¹⁾ hogy „nincs benne sem logika, sem erkölcsi érzék”, csupán „a testi szenvedélyek föltétlen uralma mindenek fölött”. Az ő „idegenszerű” regényeit akarta Bartha József „magyaros nyelvre” lefordítani, azzal a megokolással, hogy „a legbotrányosabb nyelv ez, amely az újabb időkben magyar író tolla alól kikerült”. Így pellengéreztek akkoriban a milléniumi nemzedék magyartalanságait — és ma a milléniumi nemzedék pellengérezzi a *Nyugat* magyartalanságait. Így volt ez, amióta fönnáll a világ. A kritika mindig szűkeblű, az utókor aztán megbocsát az elítélteknek. A fiatalok „a könnyűvérfű műzsának hódolnak”¹²⁾ és „torz, bambá bálványokat” döngöttek (v. ö. Kozma Andor versét): hogy öregkorukban aztán visszatérjenek apáik eszményeihez . . .

De nézzük a magyar levegőt Ady prózájában. Baloldalt közlök a milléniumi nemzedék egyik tagjának nemrégien megjelent regényéből, jobboldalt Ady novelláiból néhány sort:

— *Thanks, my lady . . .* Pardon, ismét valami?

Lady Burlington csak állt ott és hitetlenkedve bámult az al-Lionelre. Aztán megint a Harriet nyakába bört.

— No, miért sírsz? Hogy monddod? Nem értelek!

Garrick elfordult, a tükörben nézegette magát, a maszkját igazgatta. A grófné végre is elnevette magát:

— Kedves Garrick . . .

Csak a legények csúfja virrasztott. Ezt a legényt Tar Pistának hívták. Nyomorék Tar Pistának. Huszonöt éves volt s olyan magas, mint egy nyolc éves gyerek. Nyakatlan, rücskös arcú, béna balú, sánta lábú. Csak épen, hogy mozgott szegény. Ő volt a többiek vidámsága: kegyetlenség. Nyomorék Tar Pista mintha azért született volna, hogy ezek az árnyemberek is nevensenek néha valaki rovására.

⁹⁾ *Élet* 1895 márc. 3.

¹⁰⁾ *Élet* 1895 szept. 15.

¹¹⁾ *Katholikus Szemle* 1898: 154–156.

¹²⁾ Bartha József: *Két nemzedék irodalma* 1926: 39.

— Nem, ne mondd el, Harriet!
 — Ugyan kérlek . . . nekem figyelmeztetnem kell őt erre a hibára. Mert ez hiba —
 — Mi a hiba, my ladies?

— — — — —
 És Tar Pista, nyomorék Tar Pista. Tudta, hogy őt sohase fogja leány ajaka csókolni. És Tar Pista volt mégis az egyetlen legény, kinek ökölbe szorult a keze, ha ősszel vadászni jöttek az urak s este besorakoztatták a kastélyba a leányokat.

Összeszorult a keze s egy este így beszélt a legényekhez:

— Hát ti magyar legények vagytok?

Úgy választottam ki mindkét szöveget, hogy jellemző legyen az írójára. Laikus olvasó első pillanatra azt gondolná, hogy a *baloldali* szöveg angol regényből készült fordítás, a *jobboldali* pedig valami népies irányú, tősgyökeres magyar mesélő munkája. Az is. A dy Endre írta. A „baloldali“ pedig P e k á r Gyula.

Ady Endre körül mindjárt meglesz a béke, mihelyt Szász Károly, P e k á r Gyula és párthívei legalább is feleannyi szabadságot engedélyeznek a modern költőknek, mint amennyit ők maguk is élveztek, — amikor még fiatalok voltak.*)

(Szeged.)

Zolnai Béla.

DUDITS ANDRÁS ÉS A FRANCIA HUMANISTÁK.

(Jean Faludi: *André Dudith et les humanistes français*. Études Françaises publiées par l'Institut Français de l'Université de Szeged. I. Szeged, 1927, 8° 66 l.)

Magyar filológus igaz örömmel üdvözölheti a szegedi egyetem Francia Philologiai Intézetét első kiadványa alkalmából. Szerencsésnek találjuk különösen azt, hogy *francia nyelven* is publikálnak, mert ma már hál' Istennek elmúlt az az idő, amikor a doktori disszertációkkal kellett a nemzeti nyelvet megvédeni. A magyar tudományos irodalom elzártsága nagyon megnehezíti a magyar tudósoknak a külföldbe való bekapcsolódását, úgy, hogy akárhány esetben a külföld alig vesz tudomást arról, ami nagyszerű latin nyelvű tudományos irodalmunk megszűnése óta magyar földön megjelent.

Faludi János dolgozata tulajdonképpen anyaggyűjtés. Előkészítése egy nagyobb monográfiának, mely a külföldön oly nagy hírnévre szert tett magyar humanista életét és műveit fogja először kritikailag elemezni. Ebben a dolgozatban nem tesz mást, mint betűrendben elősorolja Dudits András franciaországi ismeret-ségeit, kritikailag megállapítja baráti kapcsolatait és az ezekhez fűződő irodalmi nyomokat.

*) A folytatás — *Petőfi-Ady* címmel — a *Széphalom* legközelebbi számában jelenik meg.